

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th Nov., 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

HOZIRGI KUN TILSHUNOSLIGIDA KONSEPTOLOGIK TADQIQOTLARNING FAOLLASHUVI

Rasulova Sanobar Jalalovna

I. Karimov Nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti

Amaliy Ingliz Tili Kafedrası Katta O'qituvchisi

Hozirgi kun tilshunosligida konseptologik tadqiqotlarning faollashuvi konsept tushunchasining tilshunoslarni XVIII asrdan buyon qiziqtirib kelayotgan ijtimoiy fanlarda mavjud bo'lgan til va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlik haqidagi doimiy savolga oydinlik kiritish imkoniyatiga ega ekanligi bilan izohlanadi (V.A.Bogorodiskiy, M.V.Lomonosov, A.A.Potebnya, V.Gumboldt, E.Benvenist, E.Sepir, L.P.Yakubinskiy, A.X.Vostokov, F.I.Buslaev, A.M.Peshkovskiy, A.A.Shaxmatov va boshqalar). Zamonaviy tilshunoslikda konsept turli fanlar va yo'nalishlar nuqtai nazaridan tadqiq qilinmoqda. Konseptning psixologiya, falsafa, pedagogika, sotsiologiya va boshqa fan sohalari doirasida keng qamrovli o'rganilayotganligi ma'lum, konseptologiya, kulturologiya, sotsiolingvistika kabi lisoniy yo'nalishlarda konsept muammosi izlanishlar obyektiga aylanib ulgurgan¹. Konsept terminiga o'zbek tilshunoslari, jumladan, O'.Yusupov, A.Nurmonov, Sh.Safarov, N.Maxmudov, D.U.Ashurova, J.A. Yakubov, A.E.Mamatov, B.R.Mengliev, Z.T.Xolmonova, D.Xudayberganova kabi qator olimlar ta'rif berganlar. O'.Q.Yusupov "konseptlar insondagi bilim xazinasidir" deb takidlaydi, uning fikricha konsept bilan tushunchani aysbergga o'xshatish mumkin. Agar konsept aysberg bo'lsa, uning suvdan chiqib turgan qismi tushunchadir². Sh.Safarovning fikricha, "konsept" tushunchasining o'ta mavhum hodisa ekanligi, uning zamiridagi "mental struktura" aniq moddiy ko'rinishga ega bo'lmasdan, balki aqliy idrok jarayonida hosil bo'ladigan, tasavvurdagi tuzilma ekanligi unga (konseptga) to'liq javob berishni qiyinlashtiradi, konsept "ko'p jihatli va ko'p

¹ Воробьев В.В. Лингвокультурология. – Москва: Издательство РУДН, 2008. – С. 340; Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология. Курс лекций. – Москва: «Гнозис», 2002. – С. 284; Кубрякова Е. С. Язык и Знание: На пути получения знаний в языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. – Москва: Языки славянской культуры, 2004. – С. 560; Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – Москва: Слово, 2000. – С. 624; Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики. – Москва: Гнозис, 2005. – С. 326

² Юсупов Ў.К. Маъно, тушунча, концепт ва лингвокультуре атамалари хусусида. – Тошкент, 2011. – Б. 49-55.

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th Nov., 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

o'Ichovli hodisadir"³. D.U.Ashurovaning fikricha, "konsept deb barcha tushunchalarni atash noto'g'ri, balki dunyo va milliy madaniyat muhitida muhim rol o'ynaydigan tushunchalargina konsept bo'la oladi"⁴. D.Xudayberganova ham konseptning ko'p qirrali va ko'p qatlamli mental tuzilma ekanligini ta'riflar ekan, konsept "bir vaqtning o'zida psixologik, kognitiv-semantik va lingvokulturologik jihatlarni namoyon etishini, chunki, konseptning kognitiv va lingvokulturologik tadqiqotlar obyekt sifatida tavsiflanayotgani ham shundan dalolat berib" turganligini ta'kidlaydi⁵.

N.Mahmudov ham terminologiya masalasida to'xtalib, "ular haqida tilshunoslikda juda ko'p yozilgan bo'lishiga qaramasdan, hali hamon ularning ayrimlari, masalan, "lisoniy shaxs", "konsept" terminlari talqinida bir xillikka erishilgan emas" deb yozadi⁶. Qisqacha aytganda, konsept obyektlar va ularning xususiyatlari haqidagi axborotni qurish jarayonida paydo bo'ladi, bunda ushbu axborot insonni o'rab turgan dunyodagi voqeliklarning holatini hamda inson tasavvuridagi dunyo va undagi ishlarning ehtimoliy ahvoli haqidagi ma'lumotlarni ham o'z ichiga olishi mumkin. Bu ma'lumotlar shaxsning dunyoning obyektlari haqida bilgan, tahmin qilgan, o'ylagan, tasavvur etganlarini ifodalaydi.

Biz o'z tadqiqot ishimizda "konsept" atamasining quyidagi ta'rifiga ergashishni ma'qul topdik: konsept – bu shaxsning o'zi, tevarak-atrofidagi narsalar, hodisalar haqidagi tushunchalarni o'z ichiga olgan mental shakllanish bo'lib, o'rab turgan borliqni bilishning barcha aspektlari natijalarini umumlashiruvchi birlikdir⁷.

³ Сафаров Ш. Семантика. – Тошкент: ЎзМЭ давлат илм. нашр, 2013 – 344 б.

⁴ Ашурова Д.У. Связь вузовских курсов с современными направлениями лингвистики// Филологиянинг долзарб масалалари. – Тошкент, 2008.

⁵ Худайберганова Д.С. Ўзбек тилидаги бадий матнларнинг антропоцентрик талқини. Докторлик дисс. автореферати. – Тошкент, 2015. – 102 б.

⁶ Махмудов Н. Тилнинг мукамал тадқиқи йўллари излаб//Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2012. № 5.- Б. 3-16.

⁷ Аскольдов С.А. Концепт и слово // Русская словесность: От теории словесности к структуре текста. Антология / Под общ. ред. В.П. Нерознака. – Москва: Academia, 1997. – С. 267–279; Карасик, В.И. Языковой круг: личность, 2. концепты, дискурс. – Москва, 2004. – С. 96; Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт: номинативная плотность и номинативная диффузность//Аксиологическая лингвистика: проблемы и перспективы: материалы междунар. науч. конф. – Волгоград: Колледж, 2004. – С. 96–98; Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. – Москва: Академический проект, 2004. – 991 с.

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th Nov., 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

Konseptologiyaning muammoli bo‘lib qolayotgan savollaridan biri – bu o‘zgarib borayotgan hayot tarzi ta’sirida insonlarning lisoniy shuurida paydo bo‘layotgan yangi konseptlarning shakllanishi hisoblanadi. Ko‘pgina tilshunoslar hamda turli xalqlarga mansub olam lisoniy manzarasi tadqiqotchilari u yoki bu konseptning yozuvchilar tilida qo‘llanishi holatlarini tadqiq qilish harakatidalar. Ushbu tadqiqotlardan asosiy maqsad ma’lum tushunchaning konkret shaxs tilidagi semantikasini va ushbu tushunchaning o‘sha tilda gapiruvchi xalq olam lisoniy manzarasida qay tarzda aks etishini aniqlashga qaratilgan. “O‘gay ona” konseptini o‘rganish etnik guruhning dunyoqarashidagi o‘ziga xos xususiyatlar, milliy madaniy qadriyatlar, shuningdek, til sohibi bo‘lgan xalqning tarixiy tajribasini aniqlashga imkon beradi. “O‘gay ona” konseptining mazmuni konsept nomi bilan atalmish hodisa, obyekt haqidagi individual, guruhiy, sinfiy, milliy va umuminsoniy tushunchalar majmuidan tashkil topadi.

“O‘gay ona” konsepti o‘zbek tilidagi kabi ingliz tili olam manzarasida ham mavjud. Ushbu konseptga berilgan izohlar quyidagicha:

1. *a woman who is the wife or partner of one’s father after the divorce or separation of one’s parents or the death of one’s mother, the wife of one’s parent when distinct from one’s natural or legal mother*⁸.
2. *The woman who is married to someone’s father but who is not their real mother*⁹.

“Stepmother” konseptining etimologiyasiga diqqatimizni qaratadigan bo‘lsak, kelib chiqish tarixi qadimgi ingliz tiliga borib taqaladi. *Stepmother* so‘zining ingliz tili yozma manbalarida ilk qayd etilgan sanasi XII asrdan ham avvalroq bo‘lgan davrga tegishli. “Stepmother – a woman who is married to one’s father after the divorce of one’s parents or the death of one’s mother.” Sinonimlari *foster mother, stepparent, stepmom*.

Ona – **mother** so‘ziga ingliz tilida quyidagicha izoh beriladi:

- 1) a) a female who has given birth to offspring; b) (as modifier) a mother bird;
- 2) (often capital, esp. as a term of address) a person’s own mother;
- 3) a female substituting in the function of a mother;
- 4) (often capital) chiefly archaic a term of address for an old woman;
- 5) a) motherly qualities, such as maternal affection it appealed to the mother in her; b) (as modifier) mother love; c) (in combination) mothercraft;

⁸ Merriam-Webster's Dictionary of English Usage. Merriam-Webster, Incorporated, 1989. – P. 872.

⁹ Cambridge Academic Content Dictionary. Cambridge University Press, 2017. – P. 1156.

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th Nov., 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

- 6) a) a female or thing that creates, nurtures, protects, etc., something; b) (as modifier) mother church mother earth;
- 7) a title given to certain members of female religious orders mother superior;
- 8) Christian Science God as the eternal Principle;
- 9) (modifier) native or innate mother wit;
- 10) offensive taboo slang chiefly short for motherfucker;
- 11) – be mother;
- 12) – the mother of all ... ;
- 13) to give birth to or produce;
- 14) to nurture, protect, etc. as a mother.

I. your female parent. People often call their mother *Mum* or, especially if they are children, *Mummy*. In the past, people called their mother *Mother* or *Mama*

Ia. the female parent of an animal or bird. ***Mother of God*** – a title used in some Christian churches for Mary, the mother of Jesus Christ ¹⁰.

Bunday misollar amaldagi deyarli barcha ingliz tili lug‘atlarida takrorlanishi shubhasiz. Har qanday kishining lisoniy ongida bu tushunchalar oilaga, ota-onalarga, qarindoshlik aloqalariga bog‘lab ifoda qilinadi. Etimologik nuqtai nazardan o‘gay ota yoki o‘gay ona bu yetim bolaga ota yoki onaga aylangan kishilar bo‘lib, munosabatlarni nikoh orqali belgilashga kelishiladi. Ingliz madaniyatida ham “o‘gay ona” yovuz va makkora ayol sifatida talqin qilinadi. Asosan quyidagi “fazilat”lar ushbu konseptga hamrohlik qiladi: jismoniy yoki ruhiy zo‘ravonlik ishlatishga moyillik; jodu ilmidan boxabarlik; hatti-harakatida moddiy motivatsiyaning dominantlik qilishi; zarar beruvchi; va albatta, passiv ota obrazining hamrohlik qilishi. O‘gay onani ko‘z oldimizda shakllantirish uchun barcha xususiyatlarini sanab o‘tish shart emas. Asosiy moddiy motivatsiya ko‘p hollarda o‘ziniki bo‘lmagan bolalardan qutulish uchun qilinadigan harakatlar, ya’ni boylik yoki merosga ega chiqish uchun olib boriladigan kurashlar tarzida mavjud bo‘lgan.

¹⁰ <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/mother>

